

การทบทวนวรรณกรรมการออกฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของผักคราดหัวแหวน ในการระงับการอักเสบและอาการปวดของกล้ามเนื้อ

พานิชา พงษ์นราทร

สาขาแพทย์แผนไทย คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร

A Literature Review of the Pharmacological Effects of *Spilanthes acmella*: Anti-inflammatory and Analgesic of Muscles

Panicha Pongnaratorn

Department of Thai Traditional Medicine, Faculty of Natural Resources, Rajamangala University of Technology Isan, SakonNakhon Campus

อาการปวดกล้ามเนื้อสามารถพบได้บ่อย เป็นอาการที่พบได้ในโรคหรือความผิดปกติหลายๆอย่างของร่างกาย ปัจจุบันมีการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาอาการปวดกล้ามเนื้อ เช่น ผักคราดหัวแหวน มีสารสำคัญคือ spilanthol จัดเป็นสารในกลุ่ม alkamide มีฤทธิ์เป็นยาชาเฉพาะที่ รวมทั้ง spilanthol มีฤทธิ์ต้านการอักเสบและลดอาการปวดกล้ามเนื้อ สามารถดูดซึมได้ดีในบริเวณเยื่อต่างๆ ของร่างกาย ทำให้ออกฤทธิ์ได้รวดเร็วและคงอยู่เป็นระยะเวลานาน เนื่องจากผักคราดหัวแหวนมีฤทธิ์ระงับการอักเสบที่ส่งผลต่อการลดอาการปวดกล้ามเนื้อ โดยมีผลยับยั้งกลไกที่เกี่ยวข้องกับ central และ peripheral nervous systems จากการศึกษาที่ผ่านมาในสัตว์ทดลอง โดยการใช้ hot plate, tail flick, acetic acid-induce writhing test, formalin test แสดงให้เห็นว่า ผักคราดหัวแหวนสามารถลดอาการปวดได้ดีกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังนั้นผักคราดหัวแหวนจึงเป็นสมุนไพรที่ควรนำมาต่อยอดในการใช้ประโยชน์ให้กับผู้ที่มีอาการปวดกล้ามเนื้อต่อไปในอนาคต

Muscle pain is the most common cause of many diseases. Currently, some herbs used to treat muscle pain such as *Spilanthes acmella* (L.) Murr. The major substance in *Spilanthes acmella* is spilanthol which is an alkamide groups possessing local anesthetic and anti-inflammatory effects. Moreover, spilanthol is well absorbed in tissue of the body and produces rapid onset and long duration of action. In addition, *Spilanthes acmella* reduces inflammation that affects to muscles pain by two mechanisms with central and peripheral nervous system. From previous studies in experimental animals using a hot plate, tail flick, acetic acid-induce writhing test, and formalin test showed *Spilanthes acmella* can significantly reduce pain better than the control group. Thus, *Spilanthes acmella* may be developed for use in the treatment of muscle pain.

สรินกรินทร์เวชสาร 2559; 31(4): 245-9. • Srinagarind Med J 2016; 31(4): 245-9.

บทนำ

อาการปวดเกิดได้จากหลายปัจจัยและเป็นอาการแสดงของโรคที่พบมากในกลุ่มผู้สูงอายุ รองลงมาเป็นวัยทำงาน โดยเฉพาะอาการปวดที่มีสาเหตุจากกล้ามเนื้อทำงานมากในบางตำแหน่ง ทำให้เกิดการอักเสบของกล้ามเนื้อ ซึ่งอาการ

ปวดส่วนใหญ่พบมากในบริเวณของกล้ามเนื้อหลังและเอว ทำให้ไม่สามารถทำกิจวัตรประจำวันได้ เมื่อเกิดปัญหาดังกล่าวขึ้นประชาชนมักเลือกวิธีที่ง่าย สะดวก ราคาถูกและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการซื้อยามารับประทานเอง เช่น ยาแก้ปวดในกลุ่ม Non-Steroidal

Anti-inflammatory Drugs (NSAIDs) ยาชุดและยาลูกกลอน ซึ่งปัจจุบันเป็นปัญหาในด้านสาธารณสุขอย่างมากเนื่องจากประชาชนมีการบริโภคยาเกินความจำเป็น รวมถึงเมื่อรับประทานยาในระยะยาวอาจจะส่งผลกระทบต่อร่างกายร้ายแรง เช่น อาจจะมีผลระยะยาวทางเดินอาหารและทำให้การแข็งตัวของเลือดช้าได้ นอกจากนี้ยังมีการใช้เป็นยาทาภายนอกแม้ผลข้างเคียงจะน้อยกว่าแต่ก็อาจจะส่งผลกระทบต่อระบบในร่างกายได้เช่นเดียวกับยาที่รับประทาน

ปัจจุบันผลิตภัณฑ์สมุนไพรจึงเป็นที่นิยมในการป้องกันและรักษาโรคต่างๆเบื้องต้น เนื่องจากมีประสิทธิภาพในการรักษาโรค และมีผลข้างเคียงต่ำ โดยมีข้อมูลจากหลายงานวิจัยสนับสนุนว่า สารประกอบเคมีในสมุนไพรบางชนิดมีฤทธิ์ลดอาการปวดได้ดีเนื่องจากสารประกอบเคมีในสมุนไพรสามารถยับยั้งการอักเสบซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดอาการปวดดังกล่าวได้

ผักคราดหัวแหวน

ผักคราดหัวแหวนมีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Spilanthes acmella* (L.) Murr. เป็นพืชสมุนไพรชอบอยู่ในที่ชื้นตามทุ่งนาและพื้นที่มีน้ำขัง คนอีสานนำมาปรุงเป็นอาหารหรือบางครั้งนำมาทำเป็นผักจิ้มหรือผักแกล้ม เช่น ใส่แกงอ่อม กินกับน้ำพริก แก้วลาปลา ซึ่งจะให้รสชาติฉ่ำและเผ็ดเล็กน้อย ช่วยทำให้อาหารอร่อยยิ่งขึ้น คนโบราณนอกจากใช้ทำเป็นอาหารแล้วยังนำมาใช้เป็นยารักษาโรค เช่น แก้ปวดฟัน แก้เหงือกอักเสบ ซึ่งปัจจุบันผักคราดหัวแหวนถูกบรรจุเป็นสมุนไพรในโครงการสาธารณสุขมูลฐาน โดยเฉพาะการใช้เป็นยาชาแก้ปวดฟันหรือเป็นยาชาสำหรับการถอนฟันและอุดฟันในผู้ป่วย ทำให้

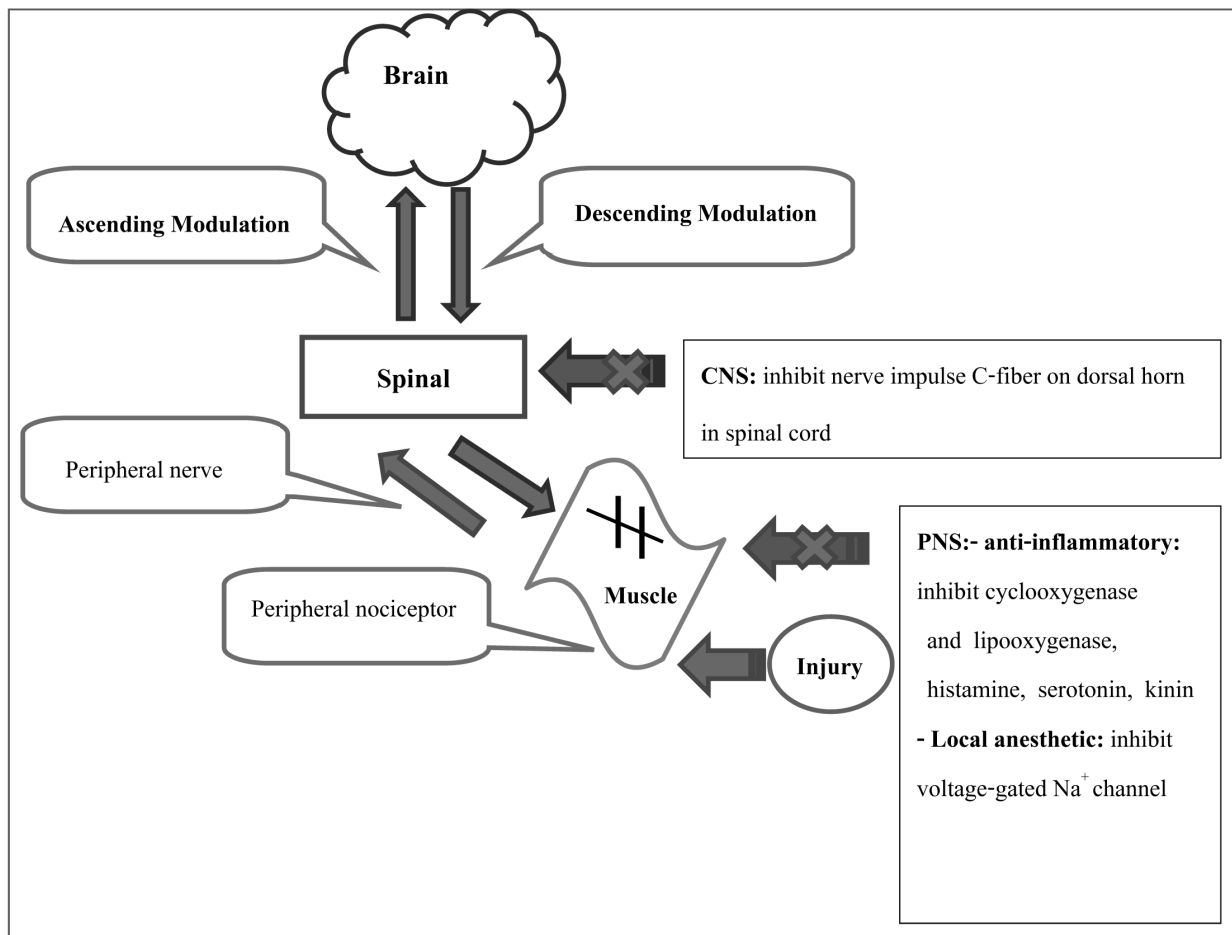
ผักคราดหัวแหวนเป็นสมุนไพรอีกชนิดหนึ่งที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในประเทศไทย

กลไกการลดปวดของผักคราดหัวแหวน

อาการปวดกล้ามเนื้อ สาเหตุมักเกิดจากการใช้งานกล้ามเนื้อซ้ำๆ ต่อเนื่องหรือผิดวิธีทำให้ร่างกายกระตุ้นการปล่อยสารเคมีพวก prostaglandin, histamine, serotonin, bradykinin แล้วไปกระตุ้นตัวรับความรู้สึกเจ็บปวด (nociceptor) ที่ปลายประสาทซึ่งกระจายอยู่ตามเนื้อเยื่อของร่างกาย โดยผ่านกระแสประสาท (transmission) ไปตามใยประสาทชนิด C fiber รับความรู้สึกนำเข้ามาและส่งไปยังไขสันหลัง ซึ่งการรับรู้ความเจ็บปวด (perception) จะอยู่ที่ระบบประสาทส่วนกลางทำหน้าที่ในการแปลสัญญาณที่ส่งมาตามอาการปวดและตอบสนองต่อความเจ็บปวด ซึ่งบริเวณการส่งงานจะอยู่ที่สมองส่วนหน้า ทำหน้าที่ตอบสนองต่อความเจ็บปวด¹

สารสำคัญในผักคราดหัวแหวน คือ spilanthol จากการศึกษาพบว่ามีฤทธิ์ในการขับปัสสาวะ ขยายหลอดเลือดยับยั้งแบคทีเรียและเชื้อรา กระตุ้นภูมิคุ้มกัน ด้านอนุมูลอิสระในร่างกาย นอกจากนี้ spilanthol ยังมีฤทธิ์ที่โดดเด่นคือ สามารถลดการอักเสบและอาการปวดได้ดี รวมทั้งมีฤทธิ์เป็นยาชาเฉพาะที่จึงมีการนำผักคราดหัวแหวนมาใช้ในการลดอาการปวดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นปวดศีรษะ ไข้รูมาติก และอาการปวดกล้ามเนื้อโดยผักคราดหัวแหวนสามารถลดปวดได้เร็วและออกฤทธิ์อยู่ได้นาน เนื่องจากมีกลไกการลดความเจ็บปวดของผักคราดหัวแหวนทั้งต่อ central และ peripheral nervous system การยับยั้ง central pain อาจเกิดจากการนำสัญญาณประสาทชนิด C-fiber ที่ dorsal horn ในไขสันหลัง ส่วนการยับยั้ง peripheral nervous system อาจเกิดจากหลายกลไก เช่น ลดปวดผ่านการยับยั้งเอนไซม์ cyclooxygenase (COX) ซึ่งเป็นเอนไซม์ที่สร้าง prostaglandins (PGS) ทำให้เกิดการอักเสบ ซึ่งการอักเสบเป็นตัวการสำคัญของ peripheral sensitization ทำให้เกิดอาการปวดได้ และยังไปยับยั้งกระบวนการอักเสบที่เกี่ยวข้องกับ lipooxygenase (LOX), histamine, serotonin, kinin รวมทั้งผักคราดหัวแหวนยังสามารถลดปวดโดยมีฤทธิ์ทำให้เกิดอาการชาเฉพาะที่ โดยไปยับยั้งการนำส่งกระแสประสาทผ่านกลไก voltage-gated Na^+ channel ทำให้สูญเสียความรู้สึกบริเวณอวัยวะส่วนปลายที่เส้นประสาทนั้นไปเลี้ยงเป็นการชั่วคราวจากข้อมูลข้างต้น

สรุปกลไกการลดปวดของผักคราดหัวแหวนดังแสดงในรูปแบบที่ 1

รูปที่ 1 แสดงกลไกการยับยั้งอาการปวด ผ่าน peripheral nervous system (PNS) และ central nervous system (CNS) โดยฝักรวดหัวแหวน³

การศึกษาฤทธิ์ทางด้านเภสัชวิทยาของฝักรวดหัวแหวน ฤทธิ์ระงับการอักเสบและอาการปวดของกล้ามเนื้อ

จากการศึกษาของ Chakraborty และคณะ⁴ ได้ทำการศึกษาฤทธิ์ด้านการอักเสบและลดอาการปวดของสารสกัดฝักรวดหัวแหวนที่สกัดด้วยน้ำ โดยให้สัตว์ทดลองรับประทานขนาด 100, 200 และ 400 mg/kg และนำมาทดสอบโดยวิธี carrageenan-induced paw edema, acetic induced writhing response และ tail flick จากการทดสอบด้วย carrageenan-induced paw edema พบว่า สารสกัดฝักรวดหัวแหวนขนาด 100, 200 และ 400 mg/kg มีฤทธิ์ลดการอักเสบได้ 52.6%, 54.4% และ 56.1% ตามลำดับเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม ($p < 0.01$) และจากการทดสอบ acetic induced writhing test พบว่าสามารถลดอาการปวดได้แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม ($p < 0.01$) รวมทั้งการทดลอง tail flick พบว่าสารสกัดฝักรวด

หัวแหวนสามารถลดอาการปวดได้แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม ($p < 0.05$) แบบ dose dependent ในนาทีที่ 30 และ ชั่วโมงที่ 1, 2, 3 และ 4 หลังจากได้รับสารสกัดและมีฤทธิ์ลดปวดใกล้เคียงกับ pethidine จากผลการทดลองแสดงให้เห็นว่าฝักรวดหัวแหวนสามารถต้านการอักเสบ เนื่องจากไปลดการสร้างสาร histamine, serotonin และ kinin ในช่วงแรกและในช่วงท้ายอาจจะเกิดจากการไปยับยั้งการหลั่ง prostaglandin รวมทั้งฝักรวดหัวแหวนยังมีกลไกการลดปวดโดยไปเพิ่ม pain threshold และจากการทดสอบหาสารสำคัญ พบสารกลุ่ม flavonoid ซึ่งสารกลุ่มนี้สามารถยับยั้งการสร้าง prostaglandin ซึ่งมีผลในการลดอักเสบและอาการปวดในช่วงท้าย

จากการศึกษาของ Hossain และคณะ⁵ ทำการทดสอบฤทธิ์ยับยั้งความเจ็บปวดด้วยวิธี acetic induce writhing

test โดยให้สัตว์ทดลองรับประทานสารสกัดใบผักคราดหัวแหวนที่สกัดด้วย ethanol 80 % ขนาด 250 และ 500 mg/kg พบว่าสารสกัดผักคราดหัวแหวนทั้งสองขนาดสามารถลดอาการปวดได้แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) เมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม นอกจากนี้พบว่าสารสกัดขนาด 500 mg/kg สามารถลดอาการปวดได้ใกล้เคียงกับ diclofenac เพราะสารสกัดผักคราดหัวแหวนไปลดอาการปวดได้ในช่วงแรกประมาณ 1-5 นาทีเนื่องจากลดการนำสัญญาณประสาทชนิด C- fiber และสามารถลดอาการปวดได้ในช่วงกลางประมาณ 10 นาทีจากการไปยับยั้ง cyclooxygenase และ lipooxygenase ทำให้ลดกระบวนการอักเสบในเนื้อเยื่อรวมทั้งสามารถลดอาการปวดช่วงปลายประมาณ 20 นาทีขึ้นไปเกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่เนื้อเยื่อและการทำงานที่ dorsal horn ในไขสันหลัง^{6,7}

สอดคล้องกันกับการศึกษาของ Bilab Kumar Das และคณะ² ศึกษาการทดสอบฤทธิ์ระงับความเจ็บปวดโดยใช้ผักคราดหัวแหวนที่สกัดด้วย methanol 80% นำสารสกัดมาให้สัตว์ทดลองรับประทานขนาดยาที่ 250 และ 500 mg/kg body weight แบบ dose-dependent ทำการทดสอบทั้งหมด 3 วิธี คือ hotplate, acetic acid - induced writhing และ formalin test ผลการทดสอบโดยวิธี hotplate พบว่าสารสกัดผักคราดหัวแหวนเริ่มมีแนวโน้มลดอาการปวดได้ตั้งแต่เริ่มใช้ในนาที่ที่ 30 และลดปวดได้ดีมากในช่วงนาที่ที่ 120-240 แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม ($p < 0.05$) และสามารถลดอาการปวดได้ใกล้เคียง Ketorolac และเมื่อทดสอบด้วยวิธี acetic acid induced writhing พบว่าสัตว์ทดลองที่ได้รับสารสกัดผักคราดสามารถลดอาการปวดได้ดีกว่ากลุ่มควบคุมแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) รวมทั้งการทดสอบโดยใช้ formalin test พบว่าในระยะ early phase ในช่วง 0-5 นาทีและ late phase ในช่วง 15-30 นาที สัตว์ทดลองที่ได้รับสารสกัดผักคราดสามารถลดปวดได้ดีกว่ากลุ่มควบคุมแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) ซึ่งแนวโน้มในช่วง late phase (central antinociceptive) ลดปวดได้ดีกว่า early phase (peripheral antinociceptive) เนื่องจากสารสกัดผักคราดหัวแหวน มีสารกลุ่ม alkaloid, flavonoids, saponins, tannins, terpenoids and steroids ซึ่งจากการศึกษาก่อนหน้านี้พบว่าสาร flavonoids และ tannin มีฤทธิ์ลดอาการปวดได้โดยมีกลไกไปลดการสร้าง prostaglandin และสาร alkaloids มีกลไกไปยับยั้ง pain perception⁸

จากข้อมูลการศึกษาของ Chakraborty และคณะ⁹ พบว่าสารสกัดผักคราดหัวแหวนที่สกัดด้วยน้ำความเข้มข้น 10% และ

20 % มีฤทธิ์เป็นยาชาเฉพาะที่เท่ากับ 70.36% และ 87.02% ตามลำดับ ส่วนยา xylocaine (standard) มีฤทธิ์เป็นยาชาเฉพาะที่เท่ากับ 97.22% โดยระยะเวลาในการออกฤทธิ์ของสารสกัดผักคราดหัวแหวน 20% เท่ากับ 5.33 ± 0.57 นาที และ xylocaine เท่ากับ 2.75 ± 0.31 นาที แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเมื่อเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม ($p < 0.001$) เนื่องจากผักคราดหัวแหวนมีส่วนประกอบในโครงสร้างเช่นเดียวกับ xylocaine โดยมีกลไกในการออกฤทธิ์เกี่ยวข้องกับการไปยับยั้ง Voltage-gated Na^+ channel ที่มีความคล้ายคลึงกับสารกลุ่ม alkamide ส่งผลให้สามารถลดอาการปวดได้

สรุป

จากการศึกษาสมุนไพรผักคราดหัวแหวนพบว่าข้อมูลวิจัยมีหลายงานที่ทดสอบฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาเกี่ยวกับฤทธิ์ระงับการอักเสบและอาการปวดในสัตว์ทดลอง แต่งานวิจัยที่ทำการศึกษามนุษย์ยังมีน้อยมาก อย่างไรก็ตามผักคราดหัวแหวนเป็นพืชที่มีสรรพคุณในการลดปวดได้หลายกลไก รวมทั้งยังมีความเป็นพิษน้อย ดังนั้นผักคราดหัวแหวนจึงเป็นสมุนไพรที่น่าจะเป็นทางเลือกให้กับผู้ป่วยที่มีอาการปวด โดยเฉพาะผู้ป่วยที่มีอาการปวดกล้ามเนื้อได้ เนื่องจากโรคนี้มีสถิติมาทำการรักษาในโรงพยาบาลค่อนข้างมาก หวังเป็นอย่างยิ่งว่าข้อมูลครั้งนี้จะนำไปสู่การพัฒนาผักคราดหัวแหวนเป็นยาในรูปแบบต่างๆ เพื่อเป็นการกระตุ้นการใช้สมุนไพรท้องถิ่นและการอนุรักษ์สมุนไพรของท้องถิ่นไม่ให้สูญหายไป

เอกสารอ้างอิง

1. มุกดา ต้นชัยและอภิชาติ ลิ้มดิยะโยธิน. วิทยาศาสตร์ในการแพทย์แผนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2547
2. Biplab Kumar Das, Kaysar Ahmed, Azim Uddin, Rajib Bhattacharjee, Md. Mamun Alamin, Antinociceptive activity of methanol extract of *Spilanthes paniculata* Linn. Turk J Pharm Sci 2014; 11: 137-44.
3. ภาสกร สวัสดิ์ดิษฐ์. เอกสารประกอบการสอนการระงับปวดด้วยการใช้ยาในการระงับปวดเฉียบพลัน. พิมพ์ครั้งที่ 1: ภาควิชาวิสัญญีวิทยา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2558
4. Chakraborty A, Devi BRK, Rita S, Sharatchandra K, Singh TI. Preliminary studies on anti-inflammatory and analgesic activities of *Spilanthes acmella* Murr. in experimental animal models. Indian J Pharmacol 2004; 36: 148-50.
5. Hossain H, Shahid-Ud-Daula AFM, Jahan IA, Nimmi I, Hasan K, Haq MH. Evaluation of antinociceptive and antioxidant potential from the leaves of *Spilanthes paniculata* growing in Bangladesh, Int J Pharm Phytopharmacol Res 2012; 1: 178-86.

6. Dickenson AH, Sullivan AF, Suncutaneous formalin-induced activity of dorsal horn neurons in the rat: differential response to an intrathecal opiate administered pre or post formalin. *Pain* 1987; 30: 349-60.
7. Dalal A, Tata M, Allegre G, Gekiere F, Bons N, Albe-Fessard D. Spontaneous activity of rat Dorsalhorn cells in spinal segments of sciatic projection following transaction of sciatic nerve or of corresponding dorsal roots. *Neurosci* 1999; 94: 217-28.
8. Barman S, Sahu N, Deka S, Dutta S, Das S. Anti-inflammatory and analgesic activity of leaves of *Spilanthes acmella* (ELSA) in experimental animal models. *Pharmacologyonline* 2009; 1: 1027-34.
9. Chakraborty A, Devi BRK, Sanjebam R, Khumbong S, Thokchom IS. Preliminary studies on local anesthetic and antipyretic activities of *Spilanthes acmella* Murr. in experimental animals models. *Indian Journal of Pharmacology* 2010; 42: 277-9.

